

هینه‌یانه

شاخه‌ای از آیین بودا

کتابخانه

نشر نگاه معاصر

ع. پاشایی

فهرست مطالب

فهرست نقشه‌ها و تصاویر / ۱۳

پیشگفتار / ۱۵

طرح تاریخ آیین بودا / ۲۳

بخش اول: نگاهی به تاریخ / ۴۵

۱. تمدن دره‌ی سند / ۴۷

۲. شمال هند در قرن ششم ق م / ۶۱

۱) محیط جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی / (۲:۶۱) اوضاع سیاسی / (۳:۷۳) محیط

اندیشه و دین / ۷۷

۳. خاستگاه‌های آیین بودا / ۹۱

۴. آشوکا و بشارت دَرَمَه / ۱۲۱

۵. گسترش آیین بودا / ۱۵۱

(۱) در هند / ۱۵۱: ۲) در کشورهای شمالی / ۱۵۴: ۳) در کشورهای جنوبی / ۱۶۸

۶. چهار شورای کهن / ۱۷۷

۷. هجده مکتب هینه یانه / ۱۸۹

(۱) گزارش مهاویوت پتی / ۱۹۰: ۲) گزارش دیپه و مسه و مهاومسه / ۱۹۲: ۳) گزارش
وسومیتزه / ۱۹۳

بخش دوم: فلسفه ی هینه یانه / ۱۹۹

۸. سه بارگردش چرخ آیین / ۲۰۱

۹. دَرَمَه و دَرَمَه‌ها / ۲۲۱

۱۰. طبقه بندی دَرَمَه‌ها / ۲۳۱

۱۱. تحلیل ناپندگی و نظریه ی لحظه پایی / ۲۴۱

۱۲. مشکل خود / ۲۷۱

۱۳. مفهوم علیت / ۲۹۱

۱۴. نیروانه و آکاشه / ۳۱۳

۱۵. بیداران / ۳۲۳

۱۶. مقامات راه / ۳۳۵

پیوست‌ها:

گزارش کوتاه مکتب‌های هینه یانه / ۳۴۳

بررسی فردیت / ۳۶۵

آوانویسی واژگان سنسکریت و پالی / ۳۷۵

کوتاه‌نوشت‌ها / ۳۸۵

فهرست سنسکریت / پالی نام‌ها و مفهوم‌ها / ۳۸۹

واژه‌نامه ی سنسکریت / ۳۹۳

ارجاعات / ۴۲۱

گاه‌نامه ی آیین بودا / ۴۲۷

نمایه ی نام‌ها و مفهوم‌ها / ۴۴۳

پیشگفتار

گزارش تاریخی تحولات اندیشه‌ی بودایی بر پایه‌ی آموزه‌های فلسفی مکاتب آن موضوع مجموعه‌ی «تاریخ آیین بودا» است که اکنون کتاب اول آن پیش روی شماست.^۱ پیش از این در کتاب بودا^۲ از زندگی بودا و آیین و انجمن او سخن گفته‌ام. آن کتاب در واقع گزارش شکل کهن تر شاخه‌ی هینه‌یانه است و، به یک معنا، از نظر تاریخی شاید مجلدات این مجموعه را بتوان دنباله‌ی آن کتاب به شمار آورد.

شکل آغازین دَمَه یا دَزمَه، یعنی آیین بودا، چه گونه بوده است؟ در این زمینه چندان چیزی نمی‌توان گفت. آن چه امروزه به سه سبب پالی، یا کانون پالی

۱. چاپ دوم از نظر برابرنهادهای فارسی-مصطلحات بودایی و نیز بازنویسی متن ویرایش شده است.
۲. ع. پاشایی، بودا، تهران: ۱۳۷۸.

— که اروپاییان چنین می‌گویند— معروف است خود وابسته به یکی از دو شاخه‌ی کهن آیین بودا است.^۱

کهن‌ترین شکل آن‌چه امروزه به آیین بودای آغازین معروف است خود بازمانده‌ی آثار دوره‌ی است که گردآوری آن‌ها دست کم صدسال پس از مرگ بودا آغاز شده است. در همین دوره است که آیین بودا به دو شاخه‌ی بزرگ هینه‌یانه و مهایانه تقسیم می‌شود. گزارش چگونگی این دو شاخگی را در همین کتاب خواهید خواند.

از هنگامی که گزارش تاریخی آیین بودا نزد بوداییان آغاز شد، سنتی پیدا شده است که می‌کوشد تاریخ تحول آیین را به سه دوره تقسیم کند که این در میان بوداییان به «سه بارگردش چرخ آیین» معروف است. این طرح کمابیش در این مجموعه نیز رعایت می‌شود. در مجلد اول از این مجموعه، دوره‌ی اول تاریخ تحول آیین بودا تحت عنوان هینه‌یانه آورده می‌شود، و در مجلد دوم، با نام فراسوی فرزاندگی، به برگیاپارمیتا می‌پردازیم که خود سرآغاز شاخه‌ی بزرگ دیگر آیین بودا، یعنی مهایانه، است، و اگر چیزی از عمر در چنجه مانده باشد، در مجلد سوم به مکاتب مهایانه در هند و سپس در مجلدات بعدی به مکاتب و فرقه‌های بودایی در کشورهای دیگر بودایی، خاصه چین و ژاپن، خواهیم پرداخت.

□

کتاب حاضر دو بخش دارد. نخست پیش از ورود به بخش اول، طرح تاریخ آیین بودا را داریم که می‌تواند راهنمای خوبی برای خواننده در این مسیر تاریخی باشد. این مقاله از بوداشناس نامدار ژاپنی، هاجیمه ناکامورا، است. در بخش اول، که نگاهی به تاریخ نام دارد، پیش از پرداختن به توسعه‌ی اندیشه‌ی بودایی، لازم بود که نخست از چند و چون خاستگاه‌های آیین بودا

۱. این دوره از آیین بودا را سواي کتاب بودا می‌توانید در سخن بودا، تهران: ۱۳۷۹، و راه آیین یادمانده، تهران: ۱۳۸۰؛ ه. و. شومان آیین بودا، تهران: ۱۳۷۵، صص ۸۹-۱۱ بخوانید.

(فصل ۳) سخن گفته شود و برای این کار خود می‌بایست از یک سو چگونگی وضع سیاسی-اجتماعی و نیز فلسفی زادگاه بودا در زمان پیدایش آیین او، در قرن ششم، بررسی شود (فصل ۲)، و از سوی دیگر، چون در گزارش خاستگاه‌های آیین بودا این نظر عرضه شده است که این آیین، به گونه‌ی، توسعه‌ی تمدنی است که به تمدن دره‌ی سیند معروف است، پس شرح کوتاه این تمدن مقدم بر همه‌ی فصول این بخش آورده شده است (فصل ۱). آن‌گاه گسترش جغرافیایی آیین بودا در هند و بیرون از آن مطرح می‌شود که با آشوکا آغاز می‌شود (فصل ۴) و سپس به همت او در سرزمین‌های دیگر گسترش یافته در آن‌ها توسعه می‌یابد (فصل ۵).

سه فصل ۶ تا ۸ ما را آماده‌ی پرداختن به توسعه‌ی تاریخی مکاتب بودایی می‌کند. در چهار شورای کهن (فصل ۶) به گزارش سرآغاز فرایند شکل‌گیری شاخه‌بندی آیین بودا می‌پردازیم. در فصل ۷ از هجده مکتب شاخه‌ی هینه‌یانه سخن گفته می‌شود، و شرح کوتاه این هجده مکتب خود به صورت پیوستی در پایان کتاب آورده می‌شود.

□

بخش دوم، شرح فلسفه‌ی هینه‌یانه است که ۱۰ فصل دارد. نخست به «سه بارگردش چرخ آیین» (فصل ۸) می‌پردازیم، که طرح توسعه‌ی تاریخی آیین بودا است، به نقل از بو-تون ریمپوچه، مورخ بودایی قرن چهاردهم تبت. کمابیش همه‌ی صاحب‌نظران بوداشناس طرح بو-تون را پذیرفته‌اند و ما نیز آن را دنبال کرده‌ایم.

در دو فصل ۹ و ۱۰ می‌پردازیم به تحول مفهوم دژمه و دژمه‌های گوناگون و طبقه‌بندی آن‌ها، که موضوع مشترک همه‌ی مکاتب بودایی است. سپس در فصل‌های ۱۱ مفهوم بنیادی دیگر آیین بودا، یعنی «نسپاندگی» و نظریه‌ی لحظه‌پایی در مکاتب هینه‌یانه مطرح می‌شود. در فصل ۱۲ از یک مشکل مشترک مکاتب بودایی، که کمابیش مشکل همه‌ی فلسفه‌های هندی است، یعنی